ДИСПОЗИЦІЙНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

І. С. Попович
професор, доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Херсонський державний університет, ipopovych@ksu.ks.ua
А. Х. Гудімова
доктор філософії зі спеціальності Психологія,
доцент кафедри соціальної психології
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
alisar.hudimova@onu.edu.ua
Ю. О. Бохонкова
професор, доктор психологічних наук,
завідувачка кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
lev0507303039@gmail.com
О. А. Савчук
кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник,
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
savchuk.project@gmail.com
І. М. Гоян
професор, доктор психологічних наук, професор кафедри соціальної психології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
ihor.hoian@pnu.edu.ua
Н. Ф. Шевченко
професор, доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Запорізький національний університет, ShevchenkoNF.20@gmail.com

У світі відбуваються складні транформаційні процеси, які здійснюють визначальний вплив на психічний стан людини. Соціально-економічна нестабільність, політичні колізії, пандемії і воєнні конфлікти є індикаторами керованих / не керованих геополітичних впливів. Навіть у XXI сторіччі політичні конфлікти вирішуються не за столом переговорів, а силою зброї, ставлячи під загрозу верховенство права, силу закону та демократичні цінності всього світу.

За даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України станом на 11 травня 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 8.0 мільйонів. Масштабні міграційні потоки, миттєво заставили замислитися над цінністю людського життя і сенсом

існування людини, навіть тих, хто знаходився за межами країни і перебував у безпеці. Ці потрясіння суттєво позначилися на психічному і психологічному здоров'ї усіх, кого торкнулася війна. Перед суб'єктами освітнього процесу університетів постало питання не тільки збереження освіти, підготовки майбутніх фахівців, а й власного спасіння і збереження інших через фізичну і матеріальну підтримку, медичну, психологічну і психотерапевтичну допомогу. Важко вести мову про якісну організацію, коли значна частина суб'єктів освітнього процесу є постраждалими, знаходяться у шоковому стані, глибокій депресії, мають посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), негативні спогади, втрати рідних, матеріальні збитки. Інтрузії та флешбеки, часто повертають їх до пережитого. Окреслені контури зумовили замислитися над диспозиційними психічними станами внутрішньо переміщених науково-педагогічних працівників університетів в умовах воєнного стану. Цікавим у науковому плані видається статеве диференціювання психічних станів, оскільки автори допускають, що викладачі-чоловіки можуть успішніше долати окреслені випробування. Це припущення отримало статистично достовірну аргументацію.

Методологічну основу склали дослідження психічних станів професійної діяльності, які є психологічними характеристиками, властивими вищому рівню організації психічної діяльності індивіда. Соціальні очікування професійної діяльності є диспозицією до ймовірного розвитку подій [7, с. 190]. Професійна діяльність має виражену антиципаційну складову [1, с. 46], є синтезом процесу узгодженості, очікуваної тривалості і часової послідовності змін [4, с. 164]. Адаптаційний потенціал є особистісною диспозицією долати стресові стани [2; 3; 5] і складні надлюдські випробування.

Респонденти представили соціономічний, біономічний і технономічний профілі. Розмір вибіркової сукупності склав n=117 осіб. Групу 1 склали особи жіночої статі (n=75; 64.10%) і групу 2 – чоловічої статі (n=42; 35.90%).

Реалізовано комбіновану стратегію дослідження, яка поєднала стратегії констатувальну і зіставлення. Здійснено анонімне опитування за допомогою

стандартних бланків, які було оформлено Google-form і надіслано у спільноти викладачів університетів у соціальних мережах.

Змінними, що релевантно відобразили предмет дослідження, були змістові психологічні параметри визначені психодіагностичними інструментами: “Опитувальник копінг-стратегій” R. Lazarus, S. Folkman, 1984; “Госпітальна шкала тривоги і депресії” A. Zigmond, R. Snaith, 1983; “Рівень соціальних очікувань” І. Попович, 2017 та інтегральна шкала опитувальника “Шкала психологічного благополуччя” C. Ryff, 1989.

Згідно комбінованої стратегії дослідження здійснено зменшення співрозмірності чинників за допомогою факторного аналізу ANOVA, що склали змістове наповнення диспозиційних психічних станів респондентів. Відповідність емпіричних даних для факторного аналізування, попередньо перевірено конфірматорним аналізом і отримано задовільні показники.

Констатуємо, що у групі 1, що є жіночою вибіркою, зафіксовано п’ять факторів, які мають сумарну дисперсію ∑d=74.527%. У чоловічій вибірці група 2, зафіксовано чотири фактори, які мають сумарну дисперсію ∑d=94.442%. З’ясовані фактори мають факторні навантаження більші за одиницю. З метою ідентифікації отриманих факторів подано дані за усіма досліджуваними параметрами.

Інтерпретація диспозиційних психічних станів жіночої вибірки (група 1).

1F1 – “Соціальна підтримка і позитивна переоцінка”. Цей диспозиційний психічний стан є основним і таким, що відображає прагнення превалюючої частини вибірки до соціальної підтримки. Необхідність соціальної підтримки зумовлена зміненими соціальними умовами, позитивною переоцінкою соціальної дійсності. У той же час, респонденткам властива втеча від відповідальності і відсутність ініціативності.

1F2 – “Когнітивна взаємодія”. Домінуючі параметри соціальних очікувань, зокрема когнітивної складової обізнаності про попередній перебіг подій у поєднанні з відкритістю до взаємодії і прагненням до психологічного благополуччя є конструктивним диспозиційним психічним станом.

1F3 – "Дистантна відповідальність". Цей диспозиційний психічний стан є одним з важливих і у той же час небезпечних. Закритість і дистанціювання респондентів у поєднанні з прагненням вирішити власні проблеми самостійно, почасти може мати негативні наслідки.

1F4 – "Поміркована пасивність". Диспозиційний психічний стан, у основу якого покладено небажання планувати розв'язання проблеми, нами кваліфіковано як помірковану пасивність, яка є відображенням змінених умов і самовиправданням і самозаспокоєнням. Респонденти не включатися у активну діяльність.

1F5 – "Ізольований самоконтроль". Цей диспозиційний психічний стан має негативно навантажене очікуване ставлення до учасників міжособистісної взаємодії. Очевидно, пережиті наслідки воєнного стану змусили таких респондентів підвищити самоконтроль і змінили ставлення до оточення. Цей стан є складним і достатньо небезпечним.

Інтерпретація диспозиційних психічних станів чоловічої вибірки (група 2).

2F1 – "Конфронтація і уникнення відповідальності". Цей диспозиційний психічний стан є основним і таким що відображає конфронтаційний самоконтроль, позитивну переоцінку, яка супроводжується, на жаль, втечею від проблем. Усі ці процеси відбуваються у руслі високих параметрів соціальних очікувань і прагнення до психологічного благополуччя. Такі ініціативи супроводжуються бажанням повернути усе як було в минулому, тільки немає конструктивного алгоритму дій у вимірах сьогодення. Це складний стан, який може набувати негативних якісних і кількісних змін.

2F2 – "Соціальна підтримка і дистанціювання". Домінуючі параметри соціальної підтримки, планування вирішення проблеми і позитивної переоцінки і готовності до очікуваного результату мають позитивну тенденцію і усі ознаки конструктивного психічного стану, але вони супроводжуються втечею і не бажанням брати відповідальність на себе.

2F3 – "Самоконтроль і поміркована пасивність". Цей диспозиційний психічний стан має негативно навантажене планування вирішення проблемної

ситуації, яке супроводжується надмірним самоконтролем. Надмірна концентрація на власній персоні, прагнення до самовиправдання і самозаспокоєння, свідчить про відсутність намірів включатися у активну діяльність.

2F4 – "Відповідальна активність". Даний диспозиційний психічний стан немає статистично достовірних факторних навантажень, тому найбільші параметри взято до уваги і позначено їх курсивом. Радше даний психічний стан знаходиться у зародковій формі. Він свідчить про готовність брати відповідальність у вирішенні завдань у поєднанні з очікуваним результатом діяльності. Це конструктивний диспозиційний психічний стан.

Встановлено, що отримані диспозиційні психічні стани є достовірно відмінними за формальними і змістовими ознаками. Не було підстав констатувати жодного ідентичного психічного стану за домінуючими психологічними змістовими параметрами у досліджуваних групах. Перший етап дослідження апробовано на високому науковому рівні [6].

Висновки. Обґрунтовано, що диспозиційні психічні стани внутрішньо переміщених викладачів університетів є домінуючим комплексом властивостей, які актуалізувалися в умовах воєнного стану і позначилися / не позначилися на їхній освітній та науковій діяльності. Констатовано, що за статевим диференціюванням психологічні змістові параметри респондентів мають статистично достовірні відмінності. Жіноча вибірка (група 1) переважає за параметрами: "тривожність" (U=855.0; p=.000).Чоловіча вибірка (група 2) переважає за параметрами: самоконтроль (U=975.0; p=.001); "обізнаність про події" (U=707.5; p=.000); "очікуване ставлення" (U=1074.0; p=.006); "очікуваний результат" (U=1067.0; p=.006) і "психологічне благополуччя" (U=1113.5; p=.014). Побудовано факторні структури диспозиційних психічних станів групи 1 і групи 2 факторним аналізом ANOVA. З'ясовано п'ять факторів, які представили диспозиційні психічні стани жіночої вибірки внутрішньо переміщених викладачів університетів. У чоловічій вибірці зафіксовано чотири фактори, які представили диспозиційні психічні стани чоловічої вибірки. Отримані

диспозиційні психічні стани мають суттєві відмінності за формальними ознаками і змістовим навантаження. Отримані наукові факти доцільно операціоналізувати адміністраціям університетів у освітній і науковий процеси.

Подяка. Дослідження виконано за грантовою програмою ЄС Ерасмус+, напряму "Розвиток потенціалу вищої освіти" Strand 1: "Збільшення доступу до співпраці у сфері вищої освіти". Проєкт Херсонського державного університету "Boosting University Psychological Resilience and Wellbeing in (Post-) War Ukrainian Nation" ("Посилення психологічної стійкості і благополуччя університетів у (після-) воєнній Україні").

Література:

1. Плохіх В. В. Оцінка готовності суб'єкта до термінових дій з використанням варіацій завдань сенсомоторного реагування. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2021. № 5. С. 46–65. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-5-4
2. Храбан Т. Є., Сілко О. В. Вплив емоцій та емоційних станів на вибір стратегій подолання бойового та військово-професійного стресу. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2022. № 8. С. 71–87. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2022-8-6
3. Nosov P., Zinchenko S., Plokhikh V., Popovych I., Prokopchuk Y., Makarchuk D., Mamenko P., Moiseienko V., Ben A. Development and experimental study of analyzer to enhance maritime safety. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies.* 2021. Vol. 4(3(112)). P. 27–35.
4. Plokhikh V., Popovych I., Zavatska N., Losiyevska O., Zinchenko S., Nosov P., Aleksieieva M. Time Synthesis in Organization of Sensorimotor Action. BRAIN. *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12(4). Vol. 164–188. https://doi.org/10.18662/brain/12.4/243
5. Popovych I., Blynova O., Halian I., Savchuk O. Self-efficacy of future athletes with different levels of psychological safety. *Journal of Physical Education and Sport*. 2020. Vol. 20(5). P. 2718–2724. https://doi.org/10.7752/jpes.2020.05370
6. Popovych, I., Hudimova, A., Bokhonkova, Yu., Savchuk, O., Hoian, I., & Shevchenko, N. (2023). Dispositional Mental States of Internally Displaced University Teachers Under Martial Law: Gender Differences. *Journal of Education Culture and Society, 14*(2), 171–187. https://doi.org/10.15503/jecs2023.2.171.181
7. Popovych I., Blynova O., Nass Álvarez J. L., Nosov P., Zinchenko S. A historical dimension of the research on social expectations of an individual. *Revista Notas Históricas y Geográficas.* 2021. Vol. 27. P. 190–217.